

УДК 159.9.07:159.9.072

DOI 10.32755/sjeducation.2026.01.095

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: РЕЗУЛЬТАТИ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Данильченко Тетяна Вікторівна,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології,
Пенітенціарна академія України
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,
e-mail: dan20151975@gmail.com)
ORCID: 0000-0001-8809-0132

У статті представлено результати емпіричного дослідження соціально-психологічних особливостей осіб, засуджених за колабораційну діяльність. Встановлено, що ключовим механізмом самовиправдання респондентів є ситуативна раціоналізація та екстернальний локус контролю. Виявлено значуще зниження показників «прихильність світу» та «доброта людей» порівняно з контрольною групою, що свідчить про формування песимістичної картини світу. Доведено, що віра в справедливість у колаборантів виконує компенсаторну функцію, інтегруючись з культом сили та агресією. Визначено гендерну специфіку: чоловіки демонструють вищий рівень цинізму та деструктивності, тоді як жінки – найнижчі показники самоконтролю. Результати можуть бути використані для розроблення програм ресоціалізації засуджених.

Ключові слова: колабораціонізм, базові переконання, психологічна безпека, колаборанти, соціальні уявлення, авторитаризм, справедливість.

PSYCHOLOGICAL PROFILE OF INDIVIDUALS CONVICTED OF COLLABORATION: RESULTS OF A COMPARATIVE ANALYSIS

PSYCHOLOGICAL PROFILE OF CONVICTS FOR COLLABORATION: RESULTS OF COMPARATIVE ANALYSIS

Danylchenko Tetiana,
Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Professor of the Department of Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Goncha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: dan20151975@gmail.com)
ORCID: 0000-0001-8809-0132

The article presents the results of an empirical study of the socio-psychological characteristics of individuals convicted of collaboration. It has been established that the key mechanism of self-justification among respondents is situational rationalization and an external locus of control. A significant decrease in the indicators of "Affection for the world" and "Kindness of people" was revealed in comparison with the control group, which indicates the formation of a pessimistic worldview. It has been proven that belief in justice among collaborators performs a compensatory function, integrating with the cult of power and aggression. Gender specificity has been identified: men demonstrate a higher level of cynicism and destructiveness, while women demonstrate the lowest levels of self-control. The results can be used to develop programs for the resocialization of convicts.

Key words: *collaborationism, core beliefs, psychological safety, collaborators, social perceptions, authoritarianism, justice.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження психології колабораціонізму зумовлена безпрецедентними викликами, які постали перед українським суспільством та науковою спільнотою внаслідок повномасштабного військового вторгнення. Феномен співпраці з окупаційною владою виходить за межі суто правової площини, набуваючи ознак глибокої соціально-психологічної кризи, що потребує ретельного вивчення.

У вітчизняній психології відчувається гострий дефіцит емпіричних даних щодо психологічних профілів осіб, схильних до колаборації. Розмежування ідейно-мотивованого колабораціонізму та стратегій виживання в умовах вітальної загрози є критично важливим для об'єктивної оцінки дій особистості. Крім того, розвиток судово-психологічної експертизи у справах про колабораційну діяльність потребує чітких методологічних інструментів для оцінки внутрішнього стану підсудного, ступеня його психологічної свободи та впливу маніпулятивних технологій ворога.

Зазначимо, що розуміння механізмів ідентифікації з агресором і трансформації громадянської ідентичності може стати основою для формування стратегій протидії ворожому інформаційно-психологічному впливу. Враховуючи непоодинокі випадки співпраці з ворогом під час воєнних дій, постає потреба в розробленні адекватних програм психологічної корекції для осіб, що співпрацювали з окупаційними режимами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання колабораціонізму в психологічній науковій спільноті стало вивчатися порівняно недавно, оскільки тривалий час воно розглядалося переважно в межах історії, соціології або юриспруденції. Проте з 2014 року і особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року цей феномен почав досліджуватися як соціально-психологічне явище.

У сучасній українській психології колабораціонізм трактується не просто як юридичний факт зради, а як складна стратегія адаптації особистості до екстремальних умов окупації. Згідно з дослідженнями колабораціонізм у психологічному контексті – це свідома, добровільна або вимушена діяльність індивіда, спрямована на співпрацю з окупаційною владою, що ґрунтується на зміні ціннісних орієнтацій, психологічних механізмах захисту (ідентифікація з агресором) або прагматичній мотивації виживання [3].

У доповіді М. М. Слюсаревського «Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення» (2022) колабораціонізм з психологічної точки зору розглядається через призму: кризи ідентичності (відмова від національної самоідентифікації на користь лояльності до загарбника), конформізму (відмова від національної самоідентифікації на користь лояльності до загарбника), ресентименту (почуття ворожості до власної держави, що стає підґрунтям для активної співпраці з ворогом) [4].

У роботі В. О. Васютинського виділено типи мотивації до колаборації: ідейні особи переконані у правильності дій ворога; меркантильні прагнуть отримати посаду, гроші або майно; вимушені зазнають психологічного тиску, шантажу або переживають за життя близьких; ситуативні пасивно пристосовуються до нових умов життя і не мають чіткої ідеології [1].

Попри актуальність проблеми психологічні детермінанти колабораційної діяльності залишаються недостатньо концептуалізованими у вітчизняному науковому дискурсі. Хоча традиційно основна увага приділяється зовнішнім чинникам (економічним перевагам чи ідеологічній індоктринації), критичне

значення для правової кваліфікації та психологічної експертизи має саме внутрішня мотиваційна спрямованість особистості.

У цьому контексті залишаються нерозв'язаними питання щодо природи колабораціонізму: чи певні індивідуальні та соціально-психологічні властивості суб'єкта виступають передумовою для колабораційної діяльності, чи остання є ситуативною адаптивною реакцією на екстремальні умови окупації. Розв'язання цього питання має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки диференціація особистісних та ситуативних чинників є визначальною не тільки під час ухвалення юридичного рішення, а й для розроблення стратегій пенітенціарної ресоціалізації та вибору методів психокорекційної роботи із засудженими за колабораційну діяльність.

Тому **метою** дослідження постало виявлення соціально-психологічних особливостей осіб, засуджених за колабораційну діяльність (чия провина достовірно доведена).

Виклад основного матеріалу. *Вибірка та методи дослідження.* Дослідження проводилось у червні–липні 2025 р. у Водянській виправній колонії (№ 146) (50 жінок) та Кам'янській виправній колонії (№ 101) (50 чоловіків). Контрольною групою стали дорослі громадяни України (вік 25–58 років) з різних регіонів, що не мали судимостей, з них 39 чоловіків та 50 жінок.

Були використані такі методики: Шкала базових переконань Р. Янов-Бульман в адаптації В. Г. Чайки (2024) [5], опитувальник авторитаризму, шкала цинічної недовіри Кука-Медлі [2], методика незакінчених речень у модифікації В. Шимко (2022) [6]. Респонденти брали участь у дослідженні добровільно й анонімно. Усі методики заповнювалися за одну зустріч.

Були використані такі методи статистичного аналізу: t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок з поправкою Уелча (Welch's t-test) (зумовлено нерівністю дисперсій і неоднаковою варіативністю показників у досліджуваних групах), кореляційний аналіз та побудова лінійної моделі.

Результати й обговорення. Загалом якихось яскравих особливостей психологічних параметрів не було виявлено. Майже всі показники розташовувалися в межах норми. Варіативний

діапазон вкладався в типові показники для цього віку. Були виявлені окремі значущі відмінності між чоловіками і жінками, зумовлені гендерними стереотипами.

Таблиця 1 – Порівняння соціальних уявлень жінок (колаборанток та контрольної групи)***

	Жінки-колаборантки (М)	Жінки контрольна група (М)	t	p
Справедливість	3,150	3,250	-0,69	-
Контроль	3,280	3,275	-0,72	-
Випадковість	3,210	3,435	-1,51	-
Самоконтроль	3,300	3,630	-2,49	0,014*
Везіння	2,992	3,510	-3,76	0,000**
Доброта	3,106	3,470	-3,17	0,002**
Цінність Я	3,745	3,500	1,69	-
Прихильність світу	3,355	3,920	-4,09	0,000**
Сприятливість	3,235	3,695	-4,43	0,000**
Осмысленість	3,073	3,063	0,11	-
Удачливість	3,342	3,547	-2,10	0,038*

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

*** Складено автором

Одним із психологічних припущень щодо особистості колаборанта було припущення про специфічне розуміння справедливості та відсутність почуття психологічної безпеки (що і становило, на нашу думку, одну з причин протиправної діяльності). Було поставлене пряме питання щодо відчуття безпеки, й використана Шкала базових переконань Р. Янов-Бульман. Так, на питання «Чи були дії, за які Вас засудили, пов'язані з бажанням захистити близьких?» більшість опитуваних (58,7 % чоловіків і 65,3 % жінок) відповіли ствердно. Однак результати тестування (непрямого збору інформації щодо відчуття безпеки) показали, що колаборанти не мають такого травматичного досвіду, який змінив би їхні базові соціальні переконання. Р. Янов-Бульман вважає, що стан психологічної безпеки індивіда спирається на три інтегративні групи базових когнітивних уста-

новок, що формують ядро його суб'єктивної картини світу. Ці переконання формують очікування і поведінкові стратегії.

Перша група стосується переконаності в перевазі позитивних чинників соціального і фізичного середовища над негативними. Ця настанова охоплює узагальнене сприйняття соціокультурного оточення і систему міжособистісних стосунків.

За показниками «прихильність світу» статевих відмінностей не виявлено. Однак зафіксовані статистично достовірні відмінності між контрольною групою та колаборантами як у жіночій, так і в чоловічій частині вибірки. Представники контрольної групи сприймають світ як більш сприятливий, тобто позитивних чинників фіксують більше. Однак встановити причинно-наслідковий зв'язок між сприйманням світу і колабораціонізмом неможливо, оскільки підкреслення негативних аспектів світу колаборантами може бути пов'язано з життєвим досвідом перебування в умовах обмеження свободи.

Середньогрупові показники «доброта» (переконаність, що люди доброзичливі) у колаборантів становили для чоловіків – 3,19 балів, для жінок – 3,10 балів (норма – вище 3). Зафіксовано достовірно вищі показники цього параметра в контрольній групі як для чоловіків ($p \leq 0,05$), так і для жінок ($p \leq 0,01$). Узагальнена шкала «сприятливість» (серед колаборантів дали відповідь 45 чоловіків і 49 жінок) не має статистичних відмінностей між чоловіками й жінками, що перебувають в умовах обмеження свободи. Однак у контрольній групі більше виражена віра, що у світі більше добра, ніж зла. Подібна тенденція потребує уточнення: чи пов'язана вона саме з колабораціонізмом, чи трансформацію уявлень про прихильність світу переживають усі ув'язнені незалежно від класифікації злочину – питання залишається відкритим.

Таблиця 2 – Порівняння соціальних уявлень чоловіків (колаборантів та контрольної групи)***

	Чоловіки-колаборанти (М)	Чоловіки контрольна група (М)	t	p
Справедливість	3,245	3,609	-2,67	0,009**
Контроль	3,556	3,660	-0,74	-

Випадковість	3,164	3,372	-1,73	-
Самоконтроль	3,613	3,852	-1,68	-
Везіння	3,126	3,955	-6,12	0,000**
Доброта	3,195	3,481	-2,20	0,030*
Цінність Я	3,544	3,583	-0,26	-
Прихильність світу	3,548	3,962	-2,41	0,018*
Сприятливість	3,367	3,721	-2,73	0,008**
Осмисленість	3,212	3,299	-1,27	-
Удачливість	3,428	3,797	-3,54	0,000**

* $p \leq 0,05$

** $p \leq 0,01$

*** Складено автором

Друга група переконань пов'язана з уявленнями про смислову впорядкованість і передбачуваність світу. Люди схильні сприймати події як закономірні, такі, що підкоряються принципам справедливості та причинно-наслідкової детермінації, а не випадковості.

На нашу думку, ключовим поняттям, пов'язаним з можливістю вчинення колабораціоністських дій у випадку свідомого вибору, є неточно інтерпретована справедливість. Справедливість у Шкалі базових переконань розуміється не як юридична категорія, а як принцип розподілу результатів. Це віра в те, що події, які трапляються з людьми, є заслуженими. В основі лежить ідея причинно-наслідкового зв'язку між поведінкою людини та її долею («Гарні речі стаються з хорошими людьми»).

За показниками «справедливість» відмінностей за статтю серед колаборантів не виявлено. Однак суттєво вище оцінюється справедливість як принцип існування світу в контрольній групі чоловіків. Зазначимо, що серед чоловіків, засуджених за колабораційну діяльність, набагато більше «ідейних» – осіб, що свідомо скоювали злочини через особисті переконання і підтверджували це в опитуваннях.

А от «контрольованість» (здатність впливати на зовнішні події) чоловіки оцінили статистично вище ($p \leq 0,05$), ніж жінки. Відмінностей між контрольною та основною групами не виявлено.

Майже однаково чоловіки ($M=3,16$) і жінки ($M=3,21$) оцінили «випадковість» як принцип розподілу подій, що відбуваються.

Загальний показник сприйняття смислової впорядкованості світу, що стосується уявлення про контрольованість і справедливість подій (серед колаборантів дали відповідь 45 чоловіків та 50 жінок), теж не має статевої і колаборантської специфіки – статистично достовірні відмінності відсутні.

Третя група переконань описує позитивну Я-концепцію. Вона охоплює три взаємопов'язані компоненти: самоцінність («Мені притаманна особистісна значущість»), поведінкову адекватність («Мої дії відповідають нормам і цінностям») і суб'єктивну оцінку особистої успішності / удачі.

За показником «цінність власного Я» статевоїх відмінностей не виявлено: у чоловіків середній показник складає 3,54 бала, у жінок 3,75 бала. Також не зафіксовано статистично достовірних відмінностей між контрольною групою та колаборантами. А от «самоконтроль» (контроль над подіями, що відбуваються) жінки-колаборантки оцінили найнижче з усіх груп ($M=3,30$), і цим відрізняються як від жінок з контрольної групи ($p \leq 0,05$), так і від чоловіків ($p \leq 0,01$). Самоконтроль – це здатність відмовлятися від негайної винагороди заради довгострокових цілей. Колаборація часто обіцяє швидкий доступ до безпеки, ресурсів або статусу «тут і зараз». Порівняно з контрольною групою, де переважають конвенційні цінності та законослухняність, у цієї категорії «фільтр» наслідків може працювати гірше через дефіцит прогностичних здібностей. Іншим можливим поясненням зниженого самоконтролю може бути екстернальний локус контролю. Такі особи схильні вважати, що їхня поведінка диктується зовнішніми силами (обставинами, «новою владою», долею). Цей мотив часто звучав і в незакінчених реченнях як механізм самовиправдання: «Влада мені не допомогла», «Я хотіла вижити», «Що я мала робити...».

Ступінь везіння (удачі) чоловіки-колаборанти ($M=3,13$) і жінки-колаборантки ($M=2,99$) оцінили однаково. Зазначимо, що серед усіх шкал цієї методики у колаборантів це найнижчі показники, що відображає культурні тенденції зниженої віри в сліпу удачу («На Бога надійся, а сам не лови гав»). У контро-

льній групі як чоловіків, так і жінок показники удачливості були оцінені достовірно ($p \leq 0,01$) вище. Ймовірно, на оцінку везіння впливає й досвід (або його відсутність) ув'язнення.

Узагальнена шкала «цінність Я» (дали відповідь 45 чоловіків-колаборантів і 49 жінок-колаборанток) не має статевого забарвлення: у чоловіків і жінок показники приблизно однакові.

Таким чином, виявлено суттєву розбіжність між суб'єктивним поясненням власної поведінки та когнітивними структурами особистості. Отримані результати засвідчують, що колабораціоністи схильні пояснювати власні дії зовнішніми обставинами (життєвими труднощами, хворобою близьких, матеріальними проблемами), тим самим знімаючи із себе відповідальність за протиправну поведінку. Водночас дані, отримані за методикою базових переконань Р. Янов-Бульман, не підтверджують наявності глибинних травматичних змін у структурі базових когнітивних установок, які могли б бути детермінуючим чинником колабораціоністської активності. Це свідчить, що відсутність відчуття психологічної безпеки в респондентів є радше ситуативною раціоналізацією, ніж стабільною характеристикою їхньої особистості.

Зафіксовано статистично значуще зниження показників «прихильність світу» та «доброта людей» у колаборантів порівняно з контрольною групою. Сприймання соціокультурного оточення як менш сприятливого та ворожого може виступати психологічним підґрунтям для колаборації, оскільки в «несправедливому» або «злому» світі особистість легше відмовляється від лояльності до державних інститутів на користь егоїстичних чи короткострокових стратегій виживання.

Низькі показники віри в доброзичливість світу серед колаборантів не можна однозначно вважати предикторами злочину. Існує висока ймовірність того, що виявлена песимістична картина світу є результатом вторинної трансформації особистості під впливом перебування в місцях позбавлення волі. Це ставить перед дослідниками подальше завдання: розмежувати наслідки «тюремного досвіду» та власне особистісні диспозиції, що спонукали до співпраці з ворогом.

Показники «удача» є найнижчими серед усіх шкал в обох статей основної групи. Це вказує на формування прагматичного, але депресивного світосприйняття, де людина не розраховує на сприятливий збіг обставин, а почувається жертвою ситуації, що додатково посилює соціальний цинізм. Зауважимо, що статистично достовірно ($p \leq 0,01$) найвищі показники цинізму ($M=4,206$) за шкалою Кука-Медлі, що описує очікування щодо дій, поведінки та думок інших людей, виявлені саме в чоловіків-колаборантів.

Статеві особливості переконань демонструють загальну подібність між чоловіками й жінками, проте виявлено статистично значущі відмінності за показниками контролю: чоловіки оцінюють власну здатність впливати на події та самоконтроль достовірно вище, ніж жінки. Це корелює з культурними гендерними стереотипами маскулінності, де акцент робиться на автономності й саморегуляції. Загалом структура базових переконань у чоловіків і жінок є близькою за змістом, проте пріоритетність окремих складників відрізняється, що дає можливість розглядати гендер як модератор вираженості окремих аспектів психологічної безпеки.

Ще одним припущенням щодо психологічних особливостей колабораціоністів була гіпотеза про підвищені характеристики авторитарності. Ця гіпотеза не підтвердилася як стосовно жінок (за винятком підвищеного раболіпства), так і стосовно чоловіків (за винятком підвищеної деструктивності) (табл. 3 і табл. 4).

Таблиця 3 – Порівняння характеристик авторитарності жінок (колаборанток та контрольної групи)***

	Жінки-колаборантки (M)	Жінки контрольна група (M)	t	p
Конвенціоналізм	3,185	2,955	1,73	-
Раболіпство	3,386	3,089	2,17	0,032*
Агресія	3,250	3,215	0,32	-
Антиінтроєкція	3,205	3,175	0,26	-
Забобонність	3,637	3,383	1,95	-
Культ сили	3,687	3,477	1,66	-
Деструктивність	3,220	3,020	1,22	-

Проективність	3,448	3,420	0,25	-
Сексуальність	3,421	3,287	0,92	-
Цинізм	4,396	4,008	1,96	-

* $p \leq 0,05$ ** $p \leq 0,01$

*** Складено автором

За результатами дослідження авторитаризму респонденти продемонстрували показники вищі від середнього, але в межах норми. Найбільш вираженим параметром виявився культ сили як у чоловіків-колаборантів ($M=3,667$), так і у жінок-колаборанток ($M=3,687$). Цей параметр свідчить про те, що людина намагається демонструвати міць свого Я, яку насправді не відчуває. Суб'єкт прагне здобути й утримати владні позиції, уникнувши їх втрати, але водночас відчуває тривогу щодо фактичного захоплення та реалізації влади. Він демонструє як захоплення владою інших і готовність до підпорядкування, так і самоідентифікацію в ролі «маленької людини», поєднану з переконанням у власній потенційній силі та здатності набути статусу домінанта.

Ще одним достатньо вираженим параметром була забобонність / стереотипність ($M=3,64$ і у чоловіків, і у жінок). Відмінностей між контрольною та основною групами за цим показником не виявлено. У цьому контексті йдеться не лише про схильність до мислення в жорстких, негнучких категоріях, а й про тенденцію індивіда приписувати свою відповідальність зовнішнім силам, які неможливо контролювати (екстернальний локус контролю). Тобто знижена відповідальність за дії, фаталізм.

Таблиця 4 – Порівняння характеристик авторитарності чоловіків (колаборантів та контрольної групи)***

	Чоловіки-колаборанти (M)	Чоловіки контрольна група (M)	t	p
Конвенціоналізм	3,217	3,026	1,23	-
Раболіпство	3,520	3,414	0,75	-
Агресія	3,384	3,279	0,91	-
Антиінтроцепція	3,173	3,038	0,94	-
Забобонність	3,640	3,585	0,44	-

Культ сили	3,667	3,513	1,23	-
Деструктивність	3,300	2,705	3,42	0,001**
Проективність	3,377	3,321	0,40	-
Сексуальність	3,365	3,462	-0,60	-
Цинізм	4,206	3,631	3,08	0,003**

* $p \leq 0,05$

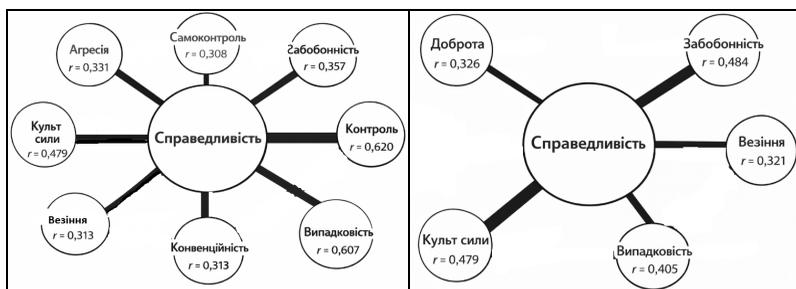
** $p \leq 0,01$

*** Складено автором

Показники деструктивності ($M=3,33$ чоловіків, $M=3,22$ жінок) можуть свідчити про відносно помірну ворожість у вибірці. Тобто колаборанти-чоловіки, за результатами дослідження, не є «руйнівниками» суспільного устрою, навпаки, у них є вагомі авторитети, чия думка суперечить наявним загальним правилам державного існування. Відповідно вони більше вбачають себе «рятівниками» (найчастіше в незакінчених реченнях згадували «справедливість» та «принциповість»). Однак показники деструктивності у колаборантів статистично достовірно ($p \leq 0,05$) вищі, ніж у контрольній групі ($M=2,7$). Тобто загалом громадяни України більше підтримують стан речей, що сформувався в державі.

З метою з'ясування системи психологічних характеристик у кожній групі був здійснений кореляційний аналіз за допомогою побудови лінійної моделі. Усі виявлені зв'язки були лінійними. Ядром системи обрано справедливість, оскільки, як вже зазначалося, мотивом вчинків для значної частини опитуваних поставало її специфічне трактування: з універсального морального принципу вона перетворювалася на інструмент, що виправдовує порушення закону заради особистих переконань або зміни політичного устрою.

Отримані результати свідчать про суттєві відмінності у структурі кореляційної плеяди показника «справедливість» між групою колаборантів і контрольною групою чоловіків. Під справедливістю в цьому випадку розуміється віра в те, що події у світі є не випадковими, а підкоряються законам порядку, контролю та заслуженої відплати.

Чоловіки-колаборанти

Чоловіки контрольна група

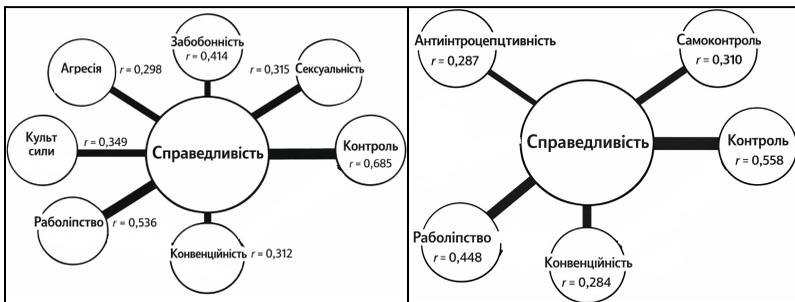
Рис. 1. Кореляційні плеяди досліджуваних чоловіків (побудовано автором)

У групі колаборантів показник «справедливість» демонструє широку мережу значущих кореляцій з різномірними психологічними параметрами. Це дає змогу припустити, що у цій групі віра в справедливість виконує системоутворювальну психологічну функцію, інтегруючи когнітивні, емоційно-регуляторні та ідеологічні компоненти особистості. Високі кореляції зі змінними «контроль» та «випадковість» можуть вказувати на напружене прагнення зменшити суб'єктивну невизначеність та заперечити роль випадкових чинників у перебігу подій. У цьому контексті справедливість постає не стільки як етична категорія, скільки як пояснювальний принцип, покликаний надати подіям відчуття закономірності та передбачуваності.

Зв'язок справедливості з культом сили та агресією може свідчити про схильність інтерпретувати справедливість через призму силових механізмів її реалізації, де сила розглядається як легітимний інструмент відновлення «правильного» порядку (патріархатний принцип). Кореляції із забобонністю та вірою у везіння вказують на поєднання раціоналізованих уявлень про контроль з елементами магічного мислення, що характерно для ситуацій підвищеної екзистенційної напруги.

У контрольній групі чоловіків показник «справедливість» має суттєво вужчу кореляційну плеяду. Віра у справедливість тут менш інтегрована в регуляторні та поведінкові механізми особистості й більшою мірою зберігає свій морально-ціннісний характер. Зокрема, її зв'язок з добротою вказує на

інтерпретацію справедливості переважно в міжособистісному й етичному вимірах, а не як універсального механізму контролю світу. Таким чином, виявлені відмінності можуть відображати різний рівень і характер психологічної напруги, пов'язаної з осмисленням соціальної реальності. У колаборантів віра у справедливість, імовірно, виконує компенсаторну функцію, знижуючи тривогу шляхом конструювання уявлення про впорядкований і контрольований світ. У контрольній групі така потреба виражена значно слабше, що проявляється в більш автономному функціонуванні окремих психологічних параметрів.

Жінки-колаборантки

Жінки контрольна група

Рис. 2. Кореляційні плеяди досліджуваних жінок (побудовано автором)

Для жінок-колаборанток віра у справедливість, імовірно, виконує функцію легітимації наявного соціального порядку та власної позиції в ньому. Це підтверджується її зв'язками з работіпством, культом сили та конвенційністю, які відображають прийняття ієрархії, підпорядкування й нормативності як справедливих і «правильних». Зв'язок з агресією може вказувати на готовність підтримувати цей порядок не лише пасивно, а й через схвалення примусу чи насильства як способу відновлення справедливості. Сексуальність у цій плеяді може відображати підвищену тілесну та емоційну залученість у процеси регуляції стресу, де справедливість стає не абстрактним принципом, а переживаною силою, що впливає на долю та особисте благополуччя. Зауважимо, що значна частина ко-

лаборанток у незакінчених реченнях вказували на випадковий характер своїх дій, нерозуміння наслідків і бажання «триматися подалі від політики», однак зв'язку з випадковістю, на відміну від чоловіків, не виявлено.

У контрольній групі жінок віра в справедливість пов'язана передусім з параметрами регуляції (самоконтроль, контроль) та когнітивного дистанціювання від внутрішніх переживань (антиінтроцептивність), що може свідчити про більш інструментальне, а не ідеологічне осмислення соціального порядку. Менша кількість кореляцій у цій групі також може свідчити про вищий рівень автономності Я та більш чітке розмежування моральних переконань, емоційних реакцій і поведінкових стратегій.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Отримані результати засвідчують, що психологічний профіль колаборантів загалом не відрізняється від середньостатистичних показників: більшість параметрів перебувають у межах норми, а варіативність відповідає віковим особливостям вибірки. Дослідження спростовує гіпотезу про наявність у колаборантів специфічних дозлочинних деформацій базових когнітивних установок. Виявлено суттєву розбіжність між суб'єктивним поясненням власної поведінки (бажання захистити близьких, виживання) і результатами об'єктивного тестування. Відсутність відчуття психологічної безпеки в респондентів є радше ситуативною раціоналізацією, спрямованою на зняття особистої відповідальності, ніж стійкою характеристикою особистості.

Зафіксовано статистично значуще зниження показників «прихильність світу» та «доброта людей» у колаборантів порівняно з контрольною групою. Сприйняття соціокультурного оточення як ворожого створює підґрунтя для відмови від лояльності до державних інститутів на користь короткострокових егоїстичних стратегій. Найнижчі показники за шкалою «удача» свідчать про формування депресивного світосприйняття, де людина відчуває себе безпорадною жертвою обставин, що живить соціальний цинізм. Проте залишається відкритим питання, чи є цей песимізм предиктором зради, чи результатом перебування в умовах ізоляції.

Для колаборантів категорія справедливості трансформується з універсального етичного принципу на інструмент виправдання протиправних дій. У чоловіків-колаборантів віра у справедливість виконує компенсаторну функцію, інтегруючись з «культу сили» та агресією. Сила в їхньому уявленні стає легітимним засобом відновлення «правильного» порядку. У жінок-колаборанток справедливість тісно пов'язана з робоплітством і конвенційністю, що свідчить про прийняття ієрархії та підпорядкування сильнішому як єдиної можливої «справедливої» норми.

Гіпотеза про тотальний авторитаризм колаборантів не підтвердилася, проте виявлено виражений «культ сили». Респонденти схильні ідентифікувати себе з роллю «маленької людини», яка водночас захоплюється владою інших і готова до підпорядкування, сподіваючись таким чином отримати частку цієї сили або безпеку.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розмежуванні психологічних наслідків «тюремного досвіду» та власне особистісних диспозицій, що спонукали до співпраці з окупантами, а також у розробленні програм психокорекції, спрямованих на відновлення суб'єктної відповідальності та прогностичних здібностей засуджених.

Список використаних джерел

1. Васютинський В. Психологічні координати українського світу. Київ : Талком, 2024. 178 с.
2. Данилюк І., Курапов А., Ягіяєв І., Малишева К., Льошенко О., Литвин С. Психометричні властивості шкали переконань про щеплення, опитувальника епістемологічних переконань та шкали цинічної недовіри на українській вибірці. *Психологічний часопис*. 2023. № 9 (4). С. 19–29. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2023.9.4.2>.
3. Мадрига Т., Борецький О. Сучасні форми колабораціонізму та їх вплив на національну безпеку. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Вип. 18. С. 209–218. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-20>.
4. Слюсаревський М. М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). С. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4124>.

5. Чайка Г. В. Український переклад методики вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульман. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. Т. 35 (74). № 2. С. 18–24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.2/04>.

6. Шимко В. Метод незакінчених речень в міждисциплінарному дослідженні соціально-демографічних та лінгвокультурних особливостей засуджених за колабораційну діяльність. *Psycholinguistics*. 2023. Т. 34. № 1. С. 173–203. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-34-1-173-203>.

References

1. Vasyutynsky, V. (2024), Psychological Coordinates of the Ukrainian World, Talkom, Kyiv.

2. Danyliuk, I., Kurapov, A., Yagiyayev, I., Malysheva, K., Loshenko, O. and Lytvyn, S. (2023), "Psychometric Properties of the Vaccine Conspiracy Beliefs Scale, the Epistemic Beliefs Questionnaire, and the Cynical Distrust Scale in a Ukrainian Sample", *Psychological Journal*, Vol. 9, No. 4, pp. 19–29, available at: <https://doi.org/10.31108/1.2023.9.4.2>.

3. Madryha, T. and Boretskiy, O. (2024), "Modern forms of collaborationism and their impact on national security", *Newsletter of Precarpathian University. Politology*, No. 18, pp. 209–218, available at: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-20>.

4. Slyusarevskyy, M. M. (2022), "Socio-psychological State of Ukrainian Society in the Context of a Full-scale Russian Invasion: Urgent Challenges and Responses", *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, Vol. 4, No. 1, pp. 1–11, available at: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4124>.

5. Chaika, G. V. (2024), "Ukrainian Translation of Janoff-Bulman's Fundamental Assumptions Scale", *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Psychology*, Vol. 35 (74), No. 2, pp. 18–24, available at: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.2/04>.

6. Shymko, V. (2023), "The Sentence Completion Method in Interdisciplinary Research of Socio-Demographic and Linguacultural Characteristics of Individuals Convicted of Collaborationist Activities", *Psycholinguistics*, Vol. 34, No. 1, pp. 173–203, available at: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-34-1-173-203>.

Дата першого надходження статті до видання: 05.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 23.03.2026.